

Κ. ΚΟΥΡΤΙΔΟΥ
Ἱατροῦ.

Ἐπιμνηστικὴ Ἀδ.
Ἰ. Α' 1928
τοῦ Α' Β'!

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΕΝ ΑΔΡΙΑΝΟΥΠΟΛΕΙ

Τὴν μεγαλυτέραν σπουδαιότητα ἀπὸ ὅλας τὰς ἀρχαιοτήτας τῆς πόλεως τοῦ Ἀδριανοῦ—τὴν ὁποίαν μερὶς τῆς σήμερον οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἔξακολουθοῦν νὰ τὴν λέγουν ἡ Ἀδριανού—εἶχον τὰ περιώνυμα αὐτῆς τείχη μὲ τοὺς ὀρθογωνίους καὶ κυκλικούς πύργους των. Τὰ τείχη ταῦτα μὲ τὰς ἐπάλξεις, τοὺς πύργους καὶ τὰς τοιαυτῶν πύλας των περιέγραψα ἐν συντόμῳ εἰς ἄρθρον δημοσιευθὲν εἰς τὸν Ἡρώδην τοῦ Ἀδίστου Χασηριζιόγλου, ὃ δὲ ἀμνηστὸς καθηγητὴς Γεώργιος Λαμπουσιάδης, Ἀδριανουπολίτης, εἰς ἐκτενὴ μονογραφίαν, ἐκδοθεῖσαν δαπάναις τῆς Γεν. Διοικήσεως Θράκης ἐν Κομοτηνῇ.

Τὰ τείχη αὐτά, μεγαλοπρεπέστατα καὶ ὀχυρώτατα, περιέκλειον τὸ ἄστυ, τὸ Κάστρο, ὅπως γενικῶς ἐλέγετο ἡ Ἀδριανούπολις εἰς ὅλην τὴν περίεξ αὐτῆς Θράκης. Διήρχοντο δὲ αὐτὰ ἀπὸ Ἑλληνικᾶς συνοικίας, τὰς ἐνορίας τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, Μητροπόλεως, Ἁγίου Γεωργίου (εὐρισκομένων ἔξωθεν τῶν δυτικῶν τειχῶν), Ἁγίου Δημητρίου, Προδρομοῦ, Ταξιαρχῶν, Χριστοῦ καὶ Παναγίας. Κατεδαφίσθησαν δὲ αὐτὰ ἔξ ὀλοκλήρου σχεδὸν μετὰ τὸν Ρωσσοτουρκικὸν πόλεμον, ἐπανελθόντων τῶν Τούρκων εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν δυνάμει τῆς Βερολινείου συνθήκης καὶ τὸ ὕλικόν των ἐχρησιμοποίηθη εἰς τὴν ἀνέγερσιν τῶν στρατώνων καὶ νοσοκομείων. Παρεχωρήθη ὅμως τὸ ἀπαιτούμενον λίθινον ὕλικόν διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν ὠραίων ἐκπαιδευτικῶν μεγάρων τῆς Ἀδριανουπόλεως, τοῦ ἑλληνικοῦ Γυμνασίου καὶ τοῦ Ζαπέιου Παρθεναγωγείου, ὡς ἀποζημίωσις τρόπον τινὰ διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν φθορὰν εἰς τὰς οἰκίας τῶν ὁμογενῶν, οἱ ὅποιοι εἶχον αὐτὰς ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῶν τειχῶν.

Ἀπὸ τοὺς πύργους τῶν τειχῶν παρέμεινεν ἀνέπαφος καὶ ὄρθιος εἰς μόνον πύργος, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ ἀναφέρωμεν περαιτέρω.

Εἰς ἓνα ἐκ τῶν καταδαφισθέντων πύργων ὑπῆρχεν ἡ ἐξῆς ἐπὶ μικροῦ μαρμάρου ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή :

ΑΝΑΞ ΜΙΧΑΗΛ ΑΥΣΟΝΩΝ ΟΝΤΩΣ ΚΛΕΟΣ
 ΛΥΤΡΩΣΙΝ ΕΥΡΕ ΔΙ ΟΥ Η ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
 ΠΥΡΓΩΜΑ ΤΕΙΧΕΙ ΚΑΤ ΕΝΑΝΤΙ ΒΑΡΒΑΡΩΝ
 ΜΕΧΡΙΣ ΠΡΟ ΑΥΤΩΝ ΑΠΤΟΗΤΟΝ ΚΑΘ ΑΓΓΑΣ

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τὴν μεγίστην σπουδαιότητα τῶν τειχῶν τῆς Ἀδριανουπόλεως διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς Βυζαντινῆς πρωτεύουσας, ἐχαράχθη πρὸς τιμὴν τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, ὅστις ἐπεσκεύασε τὸν εἰρημένον πύργον.

Καθὼς εἴπομεν, οἱ Τοῦρκοι κατέρριψαν μὲν τὰ τεῖχη καὶ τοὺς πύργους τῆς πόλεως, διετηρήθη δὲ ἐκέραιος μέχρι τῆς σήμερον ὁ εὐρισκόμενος ἀκριβῶς εἰς τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν τοῦ ἀρχαίου ἄστεως ἐπισκευασθεὶς καὶ χρωματισθεὶς. Ἐπ' αὐτοῦ ἐκτίσθη τριώροφον ὑψηλὸν οἰκοδόμημα, εἰδὸς τι μικροῦ πύργου. Ἀπὸ τῆς ἐπιπέδου ἐπιπέδου βλέπει τὰς πυρκαϊὰς τῆς πόλεως, τὰς ὁποίας ἀναγγέλλει ὁ κροτοῦ μικροῦ τηλεβόλου καὶ ὁ σημαντικὸς φανὸς δεικνύει τὸ μέρος τῆς πυρκαϊᾶς.

Ἔτιν ἐπιπλέον καὶ σημαντικώτατον διὰ τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν γεγονός, ὅτι καὶ μετὰ τὴν ἐπισκευὴν καὶ ἐπιχορῆσιν τοῦ ἱστορικοῦ τούτου πύργου οἱ Τοῦρκοι ὄχι μόνον δὲν κατέστρεψαν τὴν εἰς τὸν πύργον ὑπάρχουσαν ἐπιγραφὴν, ἀλλὰ καὶ ἐπιδιώρθωσαν τὰ ἐφθαρμένα καὶ ἐκαλλώπισαν αὐτὴν μὲν ὡραίαν προεσχῆν τῶν γραμμάτων τῆς, ὥστε μακρόθεν νὰ εἶνε εὐανάγνωστα. Βεβαίως οἱ Τοῦρκοι ὑπῆρξαν ἄριστοι θεματοφύλακες τῶν ἱστορικῶν ὀνομάτων καὶ διετήρησαν τὰ περισσότερα ὀνόματα τῶν μεγαλουπόλεων, πόλεων καὶ τῶν ἑλληνικῶν χωρίων ἀκόμη. Εἶχον ὅμως τὴν κακίστην συνήθειαν ἐξ ἀγνοίας ἢ ἀμαθείας, νὰ ἀντικαθιστοῦν ὄχι μόνον εἰς τὰ Ἑλληνικὰ μνημεῖα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ τουρκικὰ ἀκόμη ἔργα τὰς Ἑλληνικὰς, Ἀραβικὰς ἢ Τουρκικὰς ἐπιγραφὰς δι' ἄλλων νεωτέρων, ἀναγομένων εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς ἐπισκευῆς καὶ τὸ ὄνομα τοῦ δαπανῶντος ἢ διατάξαντος τὴν ἐπισκευήν, ὥστε νὰ εἶναι ἀδύνατος, ἐν πολλοῖς, νὰ ἀνευρεθῇ τὸ ὄνομα καὶ ἡ ἐποχὴ τῶν κτητόρων τῶν στοῶν, λουτρῶνων, γεφυρῶν, τζαμιῶν καὶ ἄλλων δημοσίων ἔργων.

Ἡ ἱστορικὴ ἐπιγραφή τοῦ πύργου ἀποτελεῖται ἀπὸ γράμματα μεγάλα ἐκ πλίνθων ἐντειχισμένων εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ πύργου καὶ ἔχει ὡς ἐξῆς :

ΚΥΡΙΕ ΒΟΗΘΕΙ ΤΩ ΕΥΣΕΒΕΣΤΑΤΩ ΚΑΙ
 ΦΙΛΟΧΡΙΣΤΩ ΒΑΣΙΛΕΙ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΗ.

Ἄλλὰ εἰς ποῖον αὐτοκράτορα καὶ βασιλέα τοῦ Βυζαντίου Ἰωάννην ἀναφέρεται αὕτη;

Πρὸ τῆς ἑλληνικῆς κατοχῆς καὶ ἀπελευθερώσεως τῆς γηραιᾶς πόλεως τοῦ Ἀδριανοῦ, ὅταν δηλαδὴ πᾶσα ἔθνικὴ κίνησις καὶ ἱστορικὴ ἔρευνα ἐγένετο ἐν κρυπτῷ καὶ παραβύστῳ, εἰς τὰ στόματα τῶν ὀπωσθήποτε εἰδικῶν ἐφέρετο, ὅτι ἡ ἐπιγραφή ἀναφέρεται εἰς τὸν τολμηρὸν καὶ ἐκλεκτὸν τοῦ Βυζαντίου αὐτοκράτορα Ἰωάννην τὸν Τσιμισκῆν. Μετὰ τὴν κατοχὴν ὅμως ἤρχισε γενικῶς ὁ πύργος νὰ ὀνομάζεται πύργος Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ. Τοῦτο ἱστορικῶς εἶνε καὶ τὸ ὀρθότερον. Διότι ὁ Τσιμισκῆς ἀσχολούμενος ἀενάως καὶ ἀποτελεσματικῶς κατὰ τῶν ἐθρῶν εἰς τὰ ἀνατολικά θέματα τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας, εἶνε ἀμφίβολον ἂν ἔλαβεν ἀνάγκην νὰ ἐπισκευάσῃ τὸν πύργον τοῦτον. Ἄλλως ὅμως ἔχει τὸ ζήτημα διὰ τὸν Ἰωάννην Καντακουζηνὸν καὶ ἐπειδὴ αὐτὸ ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀδριανουπόλεως, θεωροῦμεν ὑποχρέωσιν ἐπιβεβλημένην διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος ἡμῶν νὰ σημειώσωμεν τὰ ἐξῆς ἐνδιαφέροντα.

Ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνὸς, ἀπὸ λόγιος, ἦτο συγγενὴς τῶν Παλαιολόγων. Ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς Ἀνδρόνικος ὁ τρίτος ἠσθένησε, διορίσθη ἀμβύβλος αὐτοῦ καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του ἐγένετο κηδεμὸν τῶν ἀγγλικῶν τέκνων του. Πλὴν εὐρισκόμενος εἰς τὸ Αἰδουματεῖον καὶ ἐπωφελοῦμενος ἀνωμαλίας τινὰς, συνηθεστάτας πρὸ πάντων κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς παρακμῆς τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἀνεκέρουεν ἑαυτὸν βασιλέα τὸ 1341 καὶ ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τὸ 1347, κατόπιν δὲ δευτέραν φορὰν εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων παρὰ τὴν ἐπικρατήσαντα τάξιν. Μολονότι ὁ Καντακουζηνὸς δὲν ἐστερεῖτο ἀρετῶν, οὔτε προσωπικῆς ἀνδρείας, ἀπὸ πολιτικῆς ἀπόψεως ἐπολιτεύθη οἰκτρῶς, καθόσον ὄχι μόνον συνεμάχησε μὲ τοὺς Σέρβους καὶ τοὺς Τούρκους ἐπικαλεσθεὶς τὴν βοήθειάν των, διὰ νὰ στερεωθῇ εἰς τὸν θρόνον, τὸν ὁποῖον ἤρπασεν ἀπὸ τοὺς νομίμους κληρονόμους καὶ δικαιούχους, ἀλλ' ἔδωκεν εἰς γάμον τὴν νεαρωτάτην θυγατέρα του εἰς τὸν γέροντα Σουλτάνον Ὁρχάν. Τέλος τὸ 1355 ἠναγκάσθη νὰ καταλίπῃ τὸν θρόνον καὶ ἐγένετο μοναχὸς μετονομασθεὶς Χριστόδουλος. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπεσύρθη εἰς τινὰ μονὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κατόπιν ὅμως κατέφυγεν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, ὅπου ἐπὶ τριάκοντα ἔτη συνέγραψεν, ἐκτὸς ἄλλων, τὰς Ἱστορίας του εἰς τέσσαρα μεγάλα βιβλία, πραγματευόμενος εἰς αὐτὰς τὴν ἱστορίαν (χρονογραφίαν) τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους ἀπὸ τοῦ 1320—1356, δηλαδὴ τὴν σύγχρονον του.

Δι' Ἱστορίας τοῦ λογίου τούτου αὐτοκράτορος καὶ μοναχοῦ εἶνε πράγ-

ματι γραμμένα εἰς ὕφος εὐληπτον καὶ γλαφυρόν, εἰς γλῶσσαν ἐπιτυχῶς ἀττικίζουσαν, μὲ περισσὴν τέχνην καὶ εὐχέριαν. Πλὴν τοῦτο δὲν εἶνε ἐκπληκτικόν, ἂν τις λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὴν λογογραφικὴν δεινότητα τῆς ἑλληνικωτάτης δυναστείας τῶν Κομνημῶν, τῶν ὁποίων ἡ ὑπέροχος φιλολογικὴ πνοὴ ἐξηκολούθει νὰ ἐμψυχώνῃ τοὺς αὐτοκράτορας καὶ λογίους τοῦ Βυζαντίου καὶ τοῦ Μιστρᾶ μέχρι καὶ πέραν τῆς καταλύσεως τῆς αὐτοκράτειρας ἀυτοκρατορίας. Εἶνε δὲ αἱ ἱστορίαι αὗται πολύτιμοι καὶ ἀπὸ Θρακικῆς ἀπόψεως καὶ δι' ἄλλας μὲν εἰδήσεις χρονολογικὰς καὶ τοπογραφικὰς περὶ σημείων τινῶν τῆς Θράκης καὶ διὰ περὶ Διδυμοτείχου—τὸ ὅποιον διὰ πρώτην φορὰν ἀπὸ τῆς ἀγνώστου ἰδρύσεώς του ἀναφέρεται, ἐκτός, ἐννοεῖται, ἀπὸ τὸ γεγονὸς τῆς ἐπὶ Φωτίου ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ 879 τοπικῆς Συνόδου, τῆς ὁποίας τὸ πρακτικὸν ὑπέγραψε καὶ ὁ ἐπίσκοπος Διδυμοτείχου—ἀλλὰ πρὸ πάντων διὰ τὴν πολυτιμοτάτην εἶδησιν, τὴν ὁποίαν μᾶς διεφύλαξε ὁ Καντακουζηνὸς περὶ ἐνὸς ναοῦ τῆς Ἀδριανουπόλεως, διὰ τὸν ὅποιον δὲν λέγει ἐπ' ὀνόματι τίνος ἁγίου ἐπιμᾶτο, ἀλλ' ἀπλῶς τὸν τιλοφορεῖ *Ναὸς ὁ ἐν Κήποις*.

Ἄλλὰ ποῖος εἶνε ὁ ναὸς οὗτος καὶ εἰς ποῖον μέρος τῆς Ἀδριανουπόλεως εὐρίσκειτο; Ἐξαιτίας τῆς Ἀδριανουπόλεως πρὸς ὄψιν εἰς ἀποστάσιν ἐνὸς περιλήπτου τετάρτου τῆς ὥρας εὐρίσκειται τὸ ἑλληνικωτάτον προάστειον αὐτῆς Ἰλδιρίμ μὲ τὰ δύο ἐξαρτήματά του Γενῆ Τζαμιετ καὶ Κουμ Μαχαλέ, ἀμφοτέρωτα ἑλληνοτουρκικά. Ὁ ποταμὸς Τόνσοσ γαυρεῖ τὸ προάστειον ἀπὸ τὴν πόλιν, ἐνώνονται δὲ διὰ τῆς γεφύρας Μιχάλ Κιοπροῦ. Τὸ προάστειον ὠνομάσθη πρὸς τιμὴν τοῦ ἀτρομήτου Σουλτάνου Βαγιαζήτ, ὅστις διὰ τὴν ἐξαιρετικὴν ταχύτητα μεθ' ἧς ἐνέσκηπτεν εἰς μακρυνὰς ἀποστάσεις κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐπωνομάσθη Γιλδιρίμ, δηλαδὴ Κεραυνός.

Μεταξὺ τοῦ προαστείου Ἰλδιρίμ καὶ τοῦ Κουμ Μαχαλέ σῶζεται μέχρι τῆς σήμερον ἀκέραιον καὶ ἐντελὸς ἄθικτον τὸ μικρὸν μὲν, πλὴν κομψὸν τζαμίον, τὸ ὅποιον καλεῖται Σουλτάν Βαγιαζήτ Τζαμισί. Ὁ ναὸς (τζαμίον) εἶνε ἐστραμμένος ἀκριβῶς πρὸς ἀνατολάς, ὁ δὲ μιναρὲς προσετέθη ἀργότερον ἑξωριστὸς εἰς τὴν νοτιοανατολικὴν γωνίαν τοῦ ναοῦ. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ εἶνε διηρημένον εἰς σχῆμα σταυροῦ, τὸ ὅποιον σημαίνει, ὅτι εἶνε νεωτέρου ρυθμοῦ, ἐνῶ οἱ ναοὶ τῶν ἀρχαιοτέρων αἰώνων εἶχον συνήθως ὀρθογώνιον σχῆμα, τοῦ λεγομένου βασιλικοῦ τύπου. Οἱ Τοῦρκοι ἐφρόντισαν νὰ καλύψουν ἐπιμελῶς τὰς τοιχογραφίας τοῦ ναοῦ, αἱ ὁποῖαι βεβαίως θὰ ὑπάρχουν κάτω ἀπὸ τὸ ἀσβεστοῦχον ἀμμοκονίαμα. Εἰς τὸ ἱερὸν ὄμως τοῦ ναοῦ καὶ εἰς τι διαμέρισμα ἀνατολικῶς αὐτοῦ εὐρισκόμενον (πιθανῶς φυλακτήριον τῶν ἀμφίων, ἱερῶν σκευῶν καὶ ἱερῶν

λειψάνων) εὐρίσκονται γεγλυμμένα ἐπὶ μαρμαρίνων παραστατῶν καὶ πλαισίων εἰκονισμένα διάφορα Χερουβείμ. Καὶ ἐπεχρίσθησαν μὲν καὶ αὐτὰ ἐπανειλημμένως καὶ μὲ πείσμα, ἀλλὰ τὰ ἀφελῆ καὶ γελαστὰ Χερουβείμ φαίνονται εὐκρινέστατα.

Τὸν ναὸν περιβάλλει τοῖχος ὡς αὐλόγυρος, κατασκευασμένος μὲ λίθους καὶ πλίνθους λεπτούς, Βυζαντινῆς ἐποχῆς καὶ συστήματος. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ τοίχου ὑπάρχουν χωρισμένα μικρὰ διαχωρίσματα, ἄτελῶς πλέον διατηρούμενα καὶ ἡμικατατεστραμμένα, καταφανῆ λείψανα μικρῶν κελλίων καὶ μαγειρείων. Τὰ οἰκήματα ταῦτα ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τοὺς ἐρασιτεχνικῶς ἀρχαιολογοῦντας—φαίνεται δὲ ὅτι οὐδείς ἀρχαιολόγος κατώρθωσε νὰ ἀσχοληθῆ ἐπὶ Τουρκοκρατίας σοβαρῶς μὲ τὸ κομψὸν καὶ σημαντικώτατον τοῦτο μνημεῖον τῆς Βυζαντινῆς τέχνης—ὅπως χαρακτηρίσουν τὸν ναὸν τοῦτον ὡς μοναστήριον καὶ δὴ γυναικεῖον. Ποῦ ἐστηρίχθησαν ἱστορικῶς, ἀγνοῶ. Τὴν ἰδίαν γνώμην εἶχε, ὡς ἤκουσα, καὶ ὁ μετὰ τὸν Ρωσοτουρκικὸν πόλεμον γενικὸς τῆς Ρωσίας πρόξενος ἐν Ἀδριανουπόλει Λίσσιν, ἀπόστρατος συνταγματάρχης, δεινὸς Ἑλληνιστῆς καὶ ἀρχαιολόγος.

Ἄλλ' ὁ Καντακουζηνὸς εὐτυχῶς μὲς λυεὶ τὴν ἀπορίαν ὀνομάζων αὐτὸν «Ναὸν τὸν ἐν Κήποις». Ὅτι δὲ πράγματι ὁ ἐν Κήποις αὐτὸς ναὸς εἶνε τὸ σημερινὸν ἱερόν τοῦ Σουλτάν Βαγιαζίτ, οὐδεμίᾳ ἀμφιβολίᾳ πρέπει νὰ ὑπάρχη περὶ τούτου, διότι καὶ μέχρι τῆς ἡμετέρας οἱ περιώνυμοι λαχανόκηποι τῆς Ἀδριανουπόλεως ἀρχαῖον ἀκριβῶς ὀλίγον πέραν τοῦ περιωνύμου ναοῦ καὶ ἐκτείνονται πρὸς νότον εἰς τὴν γονιμοτάτην περιοχὴν τὴν περιλαμβανομένην μεταξὺ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Τόνσου καὶ τῆς ἀριστερᾶς τοῦ ποταμοῦ Ἄρδα.

Σουφλίον.